

UPORABNIKI, IZPOSOJA IN POSTAVITEV KNJIŽNIČNE ZBIRKE V SPLOŠNI KNJIŽNICI BEŽIGRAD

Marija Kobal

Oddano: 11. 12. 2009 – Sprejeto: 1. 3. 2010

Izvirni znanstveni članek

UDK 025.4:027(497.4Lj-Bežigrad)

Izvleček

Splošna knjižnica je namenjena najširšemu krogu uporabnikov iz vseh življenjskih obdobj. Upoštevati mora posebnosti vsake posamezne skupine posebej ter hkrati vključevati javnost kot celoto, da lahko ugotovi raznolikim potrebam uporabnikov v aktualni družbi znanja. Z empirično analizo izposoje knjižničnega gradiva po oddelkih, ki so organizirani glede na starostna obdobja potencialnih uporabnikov, smo preverili dejansko uporabo knjižnice. Raziskava je bila izvedena na podlagi statističnih podatkov za Knjižnico Bežigrad za leto 2007, pred posegi v podatkovne baze članov in knjižničnega gradiva zaradi združevanja ljubljanskih splošnih knjižnic. Primernost postavitve gradiva lahko ocenjujemo po večinskem deležu izposojenega gradiva v posameznih oddelkih glede na različne skupine uporabnikov. Rezultati o izposoji knjižničnega gradiva so pokazali gibanje članov na oddelkih za otroke in mladino ter za odrasle zaradi izposoje leposlovja oz. strokovnega gradiva.

Ključne besede: splošne knjižnice, Knjižnica Bežigrad, postavitve gradiva, izposoja, uporabniki knjižnice

Original scientific article

UDC 025.4:027(497.4Lj-Bežigrad)

Abstract

A public library is aimed to provide services to all age groups of a community. Thus, it should attempt to meet the specific needs of each user age group. The article is based on the empirical analysis of statistical data of the Bežigrad Public Library for the year

KOBAL, Marija. Users, lending and arrangement of the library collection in the Bežigrad public library. *Knjižnica*, 54(2010)1–2, p. 39–58

2007, a year before the integration of all Ljubljana public libraries and the merge of membership database took place. The lending of library collection arranged by the potential user age groups was analysed and consequently the suitability of shelf arrangement was evaluated. The results showed the circulation of users in the individual library departments when borrowing fiction or non-fiction.

Key words: public libraries, Bežigrad Public Library, shelving of materials, borrowing, library users

1 Uvod

V splošnih knjižnicah se je s postavitvijo knjižnične zbirke v prosti pristop v 60. letih prejšnjega stoletja pričelo obdobje k uporabnikom usmerjene knjižnične dejavnosti. Organizacija oddelkov v splošni knjižnici upošteva različne potrebe dveh večjih skupin uporabnikov – odraslih ter otrok in mladine. Poleg razvojno-starostne delitve, ki se znotraj mladinskih oddelkov podrobneje razdeli še v tri podskupine, se za postavitev v prostem pristopu v obeh oddelkih uporablja vsebinska delitev na leposlovno in strokovno knjižnično gradivo ter knjižnični klasifikacijski sistem Univerzalne decimalne klasifikacije (UDK).

Za uporabnika je pomembno, da je gradivo urejeno na način, ki mu omogoča samostojno in učinkovito izbiranje v množici informacij. Bibliografsko strokovno delo, povezano s pripravo knjižnične zbirke za postavitev v prostem pristopu, se v izposojevalnem območju knjižnice nenehno preverja tako s strani uporabnikov kot tudi bibliotekarjev – informatorjev, ki opravljajo naloge svetovalca. Z analizo postavitve knjižnične zbirke, izposoje in uporabnikov lahko ugotavljamo učinkovitost strokovne ureditve in posredno tudi uporabnikovo informacijsko samostojnost.

2 Raziskave uporabnikovih potreb

V središče knjižnične dejavnosti se ne postavlja več le knjižnične zbirke, ampak tudi uporabnike knjižnice, zato postaja raziskovanje uporabnikov sestavni del delovanja splošnih knjižnic (Slokar, 1996). Raziskave se osredotočajo na uspešnost uporabnika in kakovost knjižničnih storitev, organiziranost knjižnične zbirke v prostem pristopu ter na prilagajanje postavitve potrebam uporabnikov.

2.1 Uporaba knjižničnega gradiva

V študiji, ki so jo izvedli na Univerzi North Carolina (Losee, 1993), so raziskovali odvisnost med številom izposojevalnih območij, oddaljenostjo med posameznimi postavitvenimi skupinami in številom knjig, ki si jih je uporabnik izposodil. Izhajali so iz predpostavke, da bibliotekarski klasifikacijski sistemi na enem mestu zbirajo knjige s podobno vsebino z namenom, da bi uporabnik na enem mestu našel knjige z določenega področja, ki ga zanima. Uspešen klasifikacijski sistem naj bi uporabnikov čas za iskanje in brskanje po knjigah čim bolj skrajšal. Bibliotekar mora pri klasifikaciji knjižničnega gradiva upoštevati vzajemni odnos med iskanjem in postavitvijo. Uporabnikov je vedno več, prav tako narašča tudi število enot knjižničnega gradiva, zato morajo biti iskalne metode in sistem postavitve usklajeni.

Pri raziskavi so uporabili dve podatkovni bazi – podatke o izposojenih knjigah pri posameznih uporabnikih in podatke o predmetno povezanih knjigah (opremljenih s predmetnimi oznakami Kongresne knjižnice) v okviru baze izposojenih knjig. Za analizo so uporabili poseben računalniški program. Ugotovili so, da si večina uporabnikov izposodi manjše število knjig, medtem ko si padajoče število uporabnikov izposodi večje število knjig. Polovica uporabnikov doseže le okoli 15 % izposojenih enot, medtem ko si 20 % uporabnikov izposodi več kot polovico izposojenih enot. Povprečno število izposojenih knjig z večjo razdaljo med postavitvenimi skupinami pada, medtem ko število izposojenih knjig, opremljenih s predmetnimi oznakami, z razdaljo narašča.

V naši raziskavi smo povzeli kvantitativno metodo primerjalne analize podatkov o izposojenem gradivu pri posameznih skupinah uporabnikov.

2.2 Vloga prostega pristopa do gradiva

V raziskavi, ki je potekala v Knjižnici Prežihov Voranc v Ljubljani, so raziskovali dejavnike, ki vplivajo na ključni del obiska v splošnih knjižnicah, tj. na iskanje gradiva (Pinter, 2004). Glavni trije dejavniki so: knjižnični informatorji, ureditev prostora ter vzdušje v knjižnici. Informatorji povezujejo knjižnično zbirko in uporabnike. Knjižnični prostor je že po svoji naravi manj spremenljiv dejavnik, a je temeljni pogoj za to, da se interakcija med uporabnikom in knjižničnim gradivom oz. med uporabnikom in informatorjem lahko izvede. Ureditev knjižnične zbirke v prosti pristop in splošna ureditev knjižnice sta pomembni za uspešnost pri iskanju informacij in gradiva ter vplivata tudi na počutje uporabnikov v knjižnici. V splošnih knjižnicah je pri oblikovanju prostorov vedno v ospredju funkcionalnost prostorov in opreme, ki mora slediti dejavnostim knjižnice. Tretji

dejavnik je vzdušje, ki predstavlja socialni kontekst, v katerem poteka iskanje gradiva.

Rezultati raziskave so pokazali, da zadovoljstvo uporabnikov z delom informatorja in dožemanje prostora pozitivno in zelo močno vplivata na uspešnost iskanja gradiva, prostor celo nekoliko bolj, medtem ko vzdušje za iskanje ni relevantno (Pinter, 2004). Pregledno organizirana knjižnična zbirka je pomemben dejavnik, ki vpliva na uspešnost iskanja knjižničnega gradiva, zato je na organizacijo knjižničnega prostora potrebno gledati kot na splošni referenčni okvir, ki zahteva posebno skrb. Ureditev zbirke v prostem pristopu je potrebno načrtovati in njeno uporabo spremljati.

V raziskavi, ki so jo izvedli v Knjižnici Otona Župančiča (Hainz in Kernel, 1996), so ugotovili, da je prosti pristop na tretjem mestu pri načinih iskanja gradiva – za knjižničarjem svetovalcem in uporabo katalogov. Prosti pristop sodi med t. i. klasične storitve, ki jih uporabniki pričakujejo v splošni knjižnici (Borko, Zabukovec in Južnič, 2006). Tudi Žaucer (1996) povezuje odločitev za postavitev gradiva v prosti pristop v Centralni tehniški knjižnici ob selitvi v nove prostore z željami in potrebami uporabnikov. Prosti pristop ima s stališča uporabnika veliko prednosti: neposredno ponudbo gradiva, možnost brskanja, čeprav je zato včasih izposoja na dom manjša, ker uporabniki opravijo izbor gradiva že v knjižnici.

Po selitvi Knjižnice Bežigrad v nove prostore v letu 2000 so v knjižnici veliko pozornosti namenili prav postavitvi knjižnične zbirke v prosti pristop ter organizaciji oddelkov glede na razpoložljive možnosti v prenovljeni stavbi na Einspielerjevi 1 v Ljubljani. Z našo raziskavo smo nadaljevali s preučevanjem uporabnikov v ljubljanskih splošnih knjižnicah s primerjavo med posameznimi skupinami uporabnikov in postavitvijo knjižnične zbirke v prosti pristop, ki upošteva strokovna priporočila in standarde za splošne knjižnice (Pravilnik, 2003; Standardi, 2005).

2.3 Meritve iskanja dokumentov v prostem pristopu

Za merjenje uspešnosti in vrednotenje delovanja knjižnic se poleg statističnih podatkov uporablja tudi druge kazalce za ugotavljanje učinkovitosti knjižnic. Na podlagi vnaprej pripravljenega nabora literature so študentje Oddelka za bibliotekarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani izvedli meritve srednjega časa iskanja dokumentov v prostem pristopu (Žaucer in Fabjan, 1998). Rezultate so strnili v nekaj skupnih kritičnih ugotovitev:

- »ni označeno, kaj se nahaja v skladišču in kaj v prostem pristopu,
- gradivo imajo postavljeno v več nivojih,
- na policah so oznake slabo vidne,
- postavitve gradiva na policah, ki zavaja uporabnike (npr. gradivo »teče« od zgoraj navzdol namesto od leve proti desni),
- neurejenost gradiva,
- prevelika razdrobljenost gradiva na podskupine,
- posebej ločeni učbeniki, knjige za domače branje in enciklopedije,
- računalnik, ki bi bil namenjen uporabnikom knjižnice (npr. za katalog)« (Žaucer in Fabjan, 1998, str. 120).

Študentje so predlagali izboljšave za posamezne knjižnice, ki so bile vključene v raziskavo, za Knjižnico Bežigrad naslednje:

»Rezultate bi po mnenju študentov lahko izboljšali:

- če bi že iz podatkov v katalogu izvedeli, da je gradivo v skladišču in ga ne bi iskali v prostem pristopu,
- če bi bile police bolje označene (npr. večje barvne oznake),
- če bi imelo gradivo nalepke na naslovni in ne na hrbtni strani,
- če UDK v nekaterih skupinah ne bi bili tako razdrobljeni (npr. skupini 7 in 8),
- če bi postavitve gradiva tekla od leve proti desni in ne od zgoraj navzdol, ker meja med policami in skupinami UDK ni dobro vidna« (Žaucer in Fabjan, 1998, str. 120).

V Knjižnici Bežigrad so ob preselitvi osrednje knjižnice na novo lokacijo v letu 2000 upoštevali večino pripomb: knjižnično gradivo je bilo pregledano, postavitve v računalniškem katalogu je bila usklajena z dejansko postavitvijo gradiva v prostem pristopu, signalizacija je bila na novo vzpostavljena na različnih ravneh od stenskih tlorisov, načrtov posameznih območij s postavitveno shemo UDK, do oznak na knjižnih regalih in knjižnih policah; na mladinskem oddelku uporabljajo tudi barvne oznake, pri leposlovju pa so uvedli piktograme oz. slikovne oznake v obeh oddelkih.

Z našo raziskavo smo preverili, kako prenovljeno postavitve sprejemajo posamezne kategorije oz. skupine uporabnikov.

2.4 Splošne knjižnice in javnost

Pinter (2002) obravnava knjižnice kot pomemben del javnega življenja. Knjižnice se v kontekstu dinamičnih družbenih odnosov sprašujejo, kako posamezne

družbene skupine prepoznati in pritegniti ter ohraniti stik oz. jih vključiti v obstoječe dejavnosti in storitve. »Podobno kot knjižnice potrebujejo javnost, čim bolj dejavno, raziskujočo in zgovorno javnost, enako tudi javnost potrebuje čim bolj urejeno, dostopno, organizirano in poučno knjižnico« (Pinter, 2002, str. 38).

Pinter polemizira s strokovnjaki, ki se zavzemajo za to, da se splošne knjižnice posvečajo predvsem ciljnim skupinam in ne javnosti kot celoti. Splošna knjižnica si po naravi svojega poslanstva ne more privoščiti, da bi se prilagajala samo ciljnim javnostim, temveč mora ohranяти povezavo z javnostjo kot celovito, čeprav razpršeno družbeno kategorijo. Splošna knjižnica mora zagotavljati uravnoteženo ponudbo dostopnega gradiva, ki omogoča javnosti, da čim bolj razvije in prepozna svoj interes ter vzpostavi visoko raven lastne aktivnosti in s tem postane tudi bolj povezana in homogena (Pinter, 2002, str. 39).

Splošna knjižnica je namenjena najširšemu krogu uporabnikov in s svojimi storitvami podpira uporabnike v vseh življenjskih obdobjih, na vseh izobraževalnih stopnjah ter v raznolikih prostočasnih dejavnostih. Upoštevati mora posebnosti in interese vsake skupine posebej ter hkrati upoštevati javnost kot celoto, zato da lahko zadovolji vsakega uporabnika. V naši raziskavi smo preverjali dejansko uporabo knjižnične zbirke, ki se izraža z izposojjo gradiva pri posameznih skupinah uporabnikov.

3 Metode in cilji raziskave

Uporabili smo kvantitativno metodo primerjalne analize podatkov o izposojenem gradivu v odnosu do posameznih kategorij uporabnikov – na podlagi statističnih podatkov za leto 2007 (Statistični, 2008). Skupni statistični podatki za slovenske splošne knjižnice (Novljan, 2007) ne prikazujejo tako podrobne statistike izposoje knjižničnega gradiva, da bi lahko povezali izposojjo posameznih kategorij uporabnikov, oddelkov in postavitvenih skupin UDK, zato smo se odločili, da raziskavo izvedemo na primeru splošne Knjižnice Bežigrad. S primerjalno analizo smo raziskovali odnose med izposojjo na dom in namembnostjo knjižničnega gradiva ter razlike med posameznimi kategorijami uporabnikov. V prvem delu raziskave smo primerjali posamezne kategorije uporabnikov in izposojeno gradivo po namembnosti, v nadaljevanju pa smo zožili kategorije uporabnikov na pet skupin in analizirali izposojjo glede na vsebino izposojenega gradiva – leposlovje oz. strokovno gradivo.

Z našo raziskavo smo ugotavljali, kako razporeditev in postavitev knjižnične zbirke sprejemajo posamezne kategorije oz. skupine članov knjižnice. Zanimalo nas je, ali si uporabniki, za katere sta v knjižnici oblikovana dva oddelka, dejan-

sko izposojajo samo v določenih oddelkih, v kolikšni meri zaradi izposoje prehajajo na drug oddelek in katere skupine bolj, katere manj, ter kje lahko iščemo razloge za prehode med oddelki in znotraj mladinskega oddelka tudi med t. i. starostnimi oz. bralnimi skupinami.

Predpostavili smo, da si posamezne skupine članov knjižnice izposojajo knjižnično gradivo praviloma na oddelkih, ki so jim glede na postavitev namenjeni. Zaradi družinske naravnosti obiskovanja splošne knjižnice si člani knjižnice pogosto izposojajo za različne starostne skupine, zato smo določili mejo, da je postavitev ustrezna, če si posamezne skupine uporabnikov vsaj polovico izposojenega gradiva (50 %) izposodijo v njim namenjenem oddelku.

Knjižnična zbirka je postavljena v skladu s strokovnimi standardi in priporočili, zato smo z analizo posredno preverili uresničevanje in ustreznost standardnih določil za Knjižnico Bežigrad.

4 Raziskava uporabnikov Knjižnice Bežigrad

Knjižnica Bežigrad¹ je bila v letu 2007 kot splošna knjižnica namenjena okvirno 55.250 prebivalcem na območju četrtih skupnosti Bežigrad, Črnuče in Posavje v mestni občini Ljubljana in številnim dnevnim migrantom zaradi študijskih ali delovnih obveznosti v tem delu Ljubljane.

Knjižnična zbirka je urejena v skladu s strokovnimi standardi in priporočili: gradivo za odrasle je postavljeno ločeno od gradiva za otroke in mladino, ki je dodatno razdeljeno še glede na starostne stopnje otrok (Pravilnik, 2003). S tem knjižnica uresničuje aktualne standarde, ki določajo, da mora splošna knjižnica izvajati storitve za otroke, mladino in odrasle (Standardi, 2005). Med uporabniki so pomembna skupina tudi ustanove znotraj širšega območja lokalne skupnosti. Uporabnikov s posebnimi potrebami, tako posameznikov kot skupin, ki bi jih po standardih morali upoštevati, v raziskavo nismo mogli zajeti, ker se statistično ne vodi ne uporabnikov ne izposoje gradiva, ki je posebej namenjeno posameznim skupinam (npr. za slepe in slabovidne).

1 Knjižnica Bežigrad je od maja 1956 do junija 2008 delovala kot samostojna splošna knjižnica, od junija 2008 pa deluje v okviru Mestne knjižnice Ljubljana.

4.1 Uporabniki in postavitve knjižnične zbirke

4.1.1 Uporabniki

Poimenovanje posameznih kategorij oz. skupin članov se v zgodovini knjižnice ni bistveno spreminjalo. V devetdesetih letih so dodali nekaj novih skupin: vojak, tuje državljane, nezaposlene oz. brezposelne; od uvedbe COBISS/ izposoje leta 1995 pa so posebna kategorija tudi kolektivni člani, kot so ustanove in oddelki. Opazen je porast članstva v zadnjih dvajsetih letih, ki se je v tem obdobju podvojilo: v letu 1987 je imela knjižnica 10.231 članov in štiri enote, v letu 2007 pa je knjižnično mrežo petih enot v okviru Knjižnice Bežigrad obiskovalo 20.490 aktivnih članov. Kategorije uporabnikov, ki so bile v uporabi letu 2007, so navedene v preglednici 1.

Preglednica 1: Kategorije uporabnikov v Knjižnici Bežigrad

Kategorije uporabnikov	Število članov v letu 2007
Predšolski otroci	842
Osnovnošolci	3397
Srednješolci	2334
Študenti	3398
Zaposleni	7118
Svobodni poklici	192
Samostojni obrtniki	108
Kmetje	0
Gospodinje	56
Upokojenci	1680
Nezaposleni	1011
Vojaki	1
Tuji državljani	86
Zaposleni v matični ustanovi	138
Častni člani	13
Organizacijske enote ustanove	7
Pravne osebe – zunanje ustanove	104
Enote za medoddelčno izposajo	5

(Vir: Statistični podatki za leto 2007 za Knjižnico Bežigrad, 2008)

Podatki so zbrani za dve glavni skupini uporabnikov, otroke in mladino kot obiskovalce mladinskih oddelkov ter odrasle uporabnike kot obiskovalce oddelkov za odrasle v knjižnični mreži Knjižnice Bežigrad (Kobal, 2008):

Preglednica 2: Aktivni člani v letu 2007

Otroci in mladina	%	Odrasli	%	Skupaj
6.573	32 %	13.917	68 %	20.490

Preglednica 3: Obisk članov v letu 2007

Otroci in mladina	%	Odrasli	%	Skupaj
70.557	27 %	189.049	73 %	259.606

Preglednica 4: Izposoja na dom (vse gradivo) v letu 2007

Otroci in mladina	%	Odrasli	%	Skupaj
297.904	34 %	580.426	66 %	878.330

V knjižnico je bilo v letu 2007 vključenih 37 % prebivalcev, ki so zaradi izposoje na dom knjižnico obiskali v povprečju 12-krat na leto in si ob obisku izposodili po 3 enote.

4.1.2 Postavitve knjižnične zbirke

Knjižnična zbirka je glede na glavni dve skupini uporabnikov razporejena v dva oddelka:

- oddelek za otroke in mladino ter
- oddelek za odrasle.

Preglednica 5: Postavitve gradiva v oddelku za otroke in mladino

Leposlovje		
Oznaka/postavitev	Barvna oznaka	Starost/kategorija
C stopnja	rdeča	od 0 do 10. leta
P stopnja	modra	od 11. do 14. leta
M stopnja	vijolična	nad 15 let
Ljudsko slovstvo	rumena	
Strokovno gradivo		
UDK vrstilec	zeleno-rumena	predšolski otroci
UDK vrstilec	zeleni	osnovnošolci
UDK vrstilec	vijolična	mladostniki (OŠ+SŠ)

Na oddelku za otroke in mladino je leposlovje razvrščeno po starostnih stopnjah in ima dodano barvno oznako ter piktogram; strokovno gradivo je prav tako barvno označeno in razdeljeno v tri starostne skupine; ljudsko slovstvo je postavljeno posebej.

Na oddelku za odrasle ni posebej izpostavljenih kategorij uporabnikov. Knjižnično gradivo je razporejeno po vsebini na leposlovje in strokovno gradivo ter urejeno glede na postavitveni vrstilec UDK. Književne zvrsti so dodatno označene tudi s piktogrami oz. slikovnimi oznakami. Knjige z večjim tiskom za uporabnike s posebnimi potrebami so prav tako opremljene s posebnim piktogramom (povečevalna lupa) (Preglednica 5).

Statistično se zbirajo podatki o izposoji po posameznih skupinah UDK in po kategorijah uporabnikov v povezavi z namembnostjo knjižničnega gradiva (Preglednica 6 in 7).

Preglednica 6: Seznam statistično vodenih skupin UDK

UDK skupine	
0	Splošno
1	Filozofija in psihologija
2	Verstvo in bogoslovje
3	Družbene vede
5	Matematika in naravoslovje
6	Uporabne znanosti, medicina in tehnika
7	Umetnost, arhitektura, fotografija, glasba in šport
80	Jezikoslovje, filologija
82.0	Literarna veda
82	Leposlovje
9	Domožnanstvo, zemljepis, biografije in zgodovina

Preglednica 7: Namembnost knjižničnega gradiva

Oznaka	Namembnost
O	Knjižnično gradivo za odrasle
M	Knjižnično gradivo za otroke in mladino

Gradivo z oznako O je postavljeno na oddelku za odrasle, gradivo z oznako M pa na mladinskem oddelku. Primerjalna analiza temelji na statističnih podatkih o izposoji knjižničnega gradiva, razvrščenega po UDK skupinah (82 Leposlovje : ostale strokovne skupine) in namembnosti (O : M), glede na posamezne kategorije oz. skupine uporabnikov v Knjižnici Bežigrad.

4.2 Kategorije uporabnikov in izposoja na posameznih oddelkih

Odrasli uporabniki so si izposodili 66 %, otroci in mladina pa 34 % vsega izposojenega gradiva. Deleži po posameznih oddelkih so različni, spremljali smo jih pri vseh kategorijah uporabnikov (Preglednica 8).

Preglednica 8: Izposoja glede na uporabnike in oddelke oz. namembnost

Kategorije uporabnikov	Izposoja gradiva v %	
	O	M
Predšolski otroci	4 %	96 %
Osnovnošolci	28 %	72 %
Srednješolci	84 %	16 %
Študenti	92 %	8 %
Zaposleni	70 %	30 %
Svobodni poklici	74 %	26 %
Samostojni obrtniki/podjetniki	70 %	30 %
Gospodinje	58 %	42 %
Upokoјenci	92 %	8 %
Nezaposleni	79 %	21 %
Tuji državljani	70 %	30 %
Zaposleni v matični ustanovi	74 %	26 %
Vojaki	100 %	0 %
Častni člani	97 %	3 %
Organizacijske enote ustanove	73 %	27 %
Pravne osebe/zunanje ustanove	42 %	58 %
Enote za medoddelčno izposajo	100 %	0 %

Otroci in mladina: Kategorija predšolskih otrok je najbolj homogena skupina, ki si izbira skoraj samo znotraj mladinskega oddelka. Razmerje izposojenega gradiva pri osnovnošolcih je še vedno v prid izposoji na mladinskem oddelku, vendar delež izposojenega gradiva na oddelku za odrasle ni majhen. Pri srednješolcih je delež izposoje na mladinskem oddelku razmeroma majhen, večino gradiva si izposodijo na oddelku za odrasle, čeprav je postavitvena skupina M namenjena tudi tej starostni skupini. Kategorija srednješolcev je problematična za razvrščanje v sistemu, ki ga trenutno uporabljamo, saj mladostniki ne sodijo več k otrokom, med odrasle pa tudi še ne. Uvrščanje te skupine uporabnikov med odrasle ni primerna, saj so otroci deklarirani do starosti 18 let, zato smo v nadaljevanju srednješolce obravnavali posebej.

Odrasli: Pri študentih je delež izposoje na oddelku za otroke in mladino minimalen, izposojajo si skoraj izključno na oddelku za odrasle. Razmerje med izposojenim gradivom na oddelku za odrasle in mladinskem oddelku pri zaposlenih je sicer v prid oddelka za odrasle, a delež izposoje na mladinskem oddelku je velik. Ta podatek lahko povežemo s tem, da je kategorija »zaposlenih« najbolj povezana z družinskim obiskovanjem knjižnice, pri čemer sta običajno oče ali mati člana knjižnice, ki si izposojata tudi za otroke. Svobodni poklici in samostojni obrtniki/podjetniki sta kategoriji, ki bi ju po statusu lahko uvrščali med zaposlene, zato je tudi razmerje pri izposoji zelo podobno oz. enako. Gospodinje so glede na vlogo, ki jo imajo v družini, povezane z različnimi starostnimi skupinami, zato je zaradi skrbi za otroke delež izposojenega gradiva na mladinskem

oddelku večji kot pri kategoriji zaposlenih. Upokojenci so kategorija odraslih, ki tudi po družbeni vlogi niso več tako tesno povezani z otroki in mladino, zato je delež izposojenega gradiva na mladinskem oddelku majhen; razmerje je enako kot pri študentih.

Nezaposleni imajo po deležu izposojenega gradiva nekoliko manjšo izposojajo na mladinskem oddelku, vendar se približujejo razmerju, ki ga sicer dosegajo zaposleni, kar lahko povežemo tudi s tem, da si izposojajo gradivo na obeh oddelkih zaradi potreb vseh članov v družini, tudi otrok. Tuji državljani imajo kot kategorija uporabnikov enake deleže izposojenega gradiva kot zaposleni. Zaposleni v matični ustanovi se prav tako približujejo razmerju, ki ga sicer dosegajo kategorija zaposlenih.

Vojaki so kot skupina uporabnikov maloštevilni, a so edini, kjer je izposoja vezana izključno na oddelku za odrasle. Častni člani so v velikem številu predvsem upokojeni delavci knjižnice, zato je tudi razmerje pri izposojenem gradivu podobno kot pri kategoriji upokojencev.

Ustanove: Organizacijske enote ustanove si izposojajo gradivo glede na potrebe posamezne enote. Po statističnih podatkih so večje potrebe pri izposoji gradiva na oddelku za odrasle. Najbolj številne pravne osebe/zunanje ustanove so s področja izobraževanja – vrtci, osnovne in srednje šole, ki si izposojajo gradivo za potrebe vzgojnega in učnega procesa, zato je izposoja gradiva na mladinskem oddelku večja. Enote za medoddelčno izposojajo so si izposojale le na oddelku za odrasle.

Kategorije uporabnikov lahko – z ozirom na strokovna priporočila in standarde, ki opredeljujejo ciljne skupine splošne knjižnice ter ob upoštevanju večinskega deleža izposojenega gradiva na oddelku za odrasle oz. oddelku za otroke in mladino – združimo v štiri skupine: otroci, mladina, odrasli in ustanove. Z raziskavo smo želeli podrobneje raziskati tudi delitev zbirke na mladinskem oddelku na tri starostne stopnje, zato smo za analizo podatkov ohranili delitev na predšolske otroke, osnovnošolce in srednješolce.

4.3 Skupine uporabnikov in izposoja glede na vsebino gradiva

Na podlagi analize podatkov v prejšnji točki se je pokazalo, da so pri uporabnikih glede na namembnost in postavitev knjižničnega gradiva glavne naslednje skupine:

- predšolski otroci (PŠ),
- osnovnošolci (OŠ),

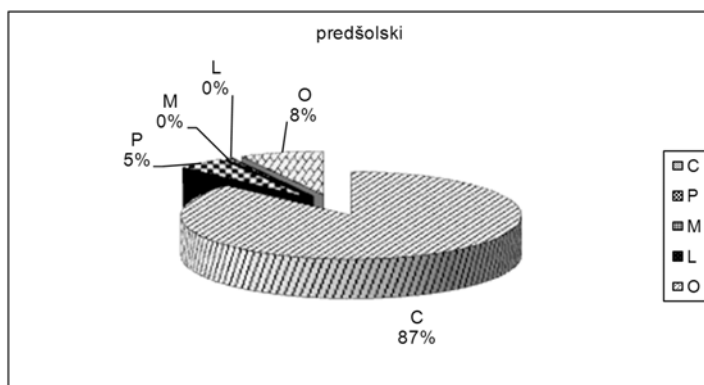
- srednješolci (SŠ),
- odrasli (ODR) in
- ustanove (UST).

Za te skupine uporabnikov smo primerjali posebej izposojajo leposlovja in posebej strokovnega gradiva na obeh oddelkih in v mladinskih postavitvenih skupinah. Postavitev, ki jo tudi statistično spremljamo in smo jo pri analizi primerjali, je naslednja:

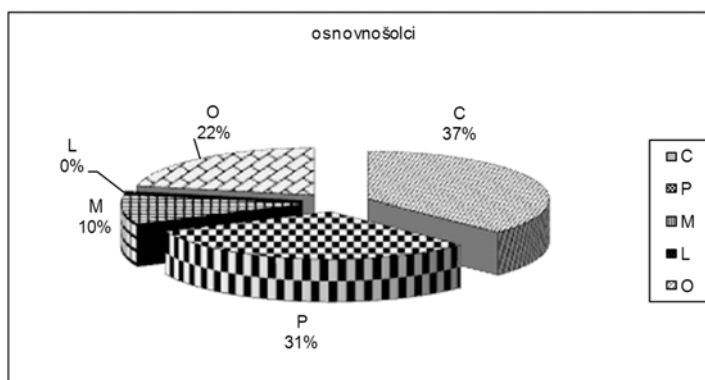
- Oddelek za otroke in mladino:
 - M – gradivo za otroke in mladino
 - C – stopnja,
 - P – stopnja,
 - M – stopnja,
 - L – ljudsko slovnstvo;
- Oddelek za odrasle:
 - O – gradivo za odrasle.

4.3.1 Izposoja leposlovja

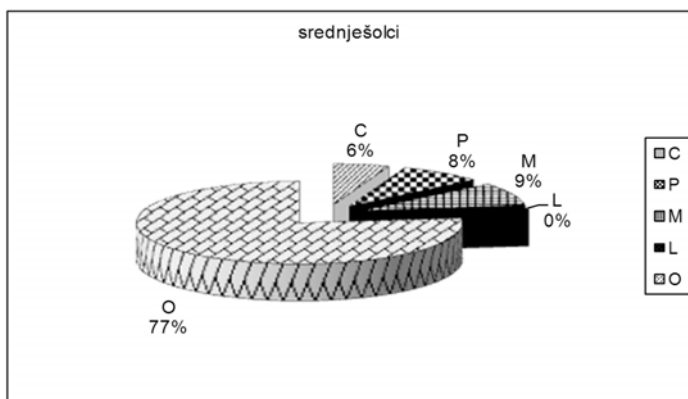
V okviru leposlovja znaša delež izposojenega gradiva na oddelku za odrasle 58 %, na oddelku za otroke in mladino pa 42 % vsega leposlovnega gradiva. Grafična predstavitev nazorno prikazuje deleže izposojenega leposlovja pri posameznih skupinah uporabnikov (Slike 1-5):

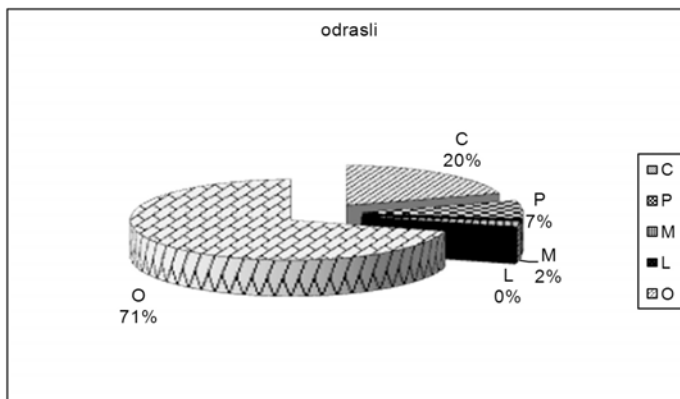
Slika 1: Izposoja leposlovja – predšolski otroci

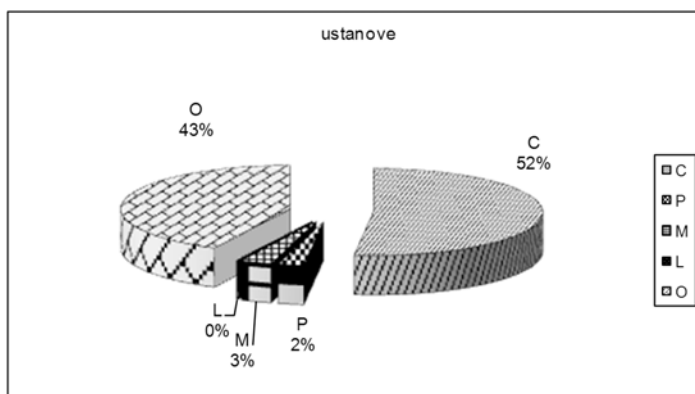
Slika 2: Izposoja leposlovja – osnovnošolci

Slika 3: Izposoja leposlovja – srednješolci

Slika 4: Izposoja leposlovja – odrasli

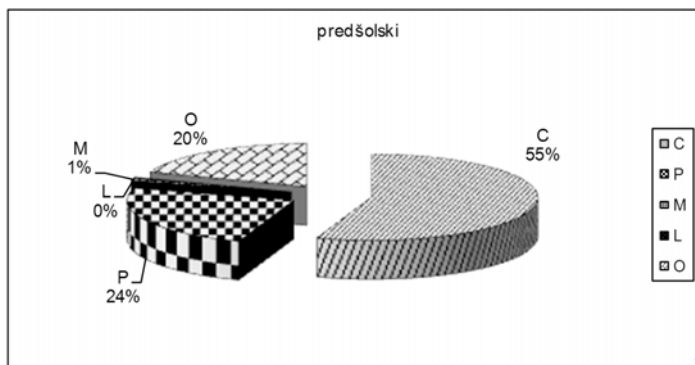

Slika 5: Izposoja leposlovja – ustanove

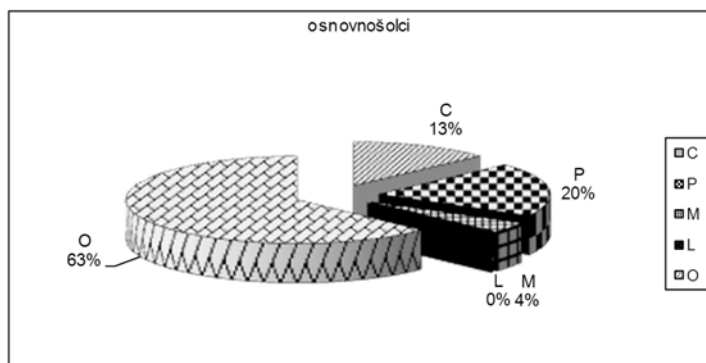
Odrasli si leposlovje izposojajo v vseh postavitvenih skupinah, največ seveda na oddelku za odrasle, prav tako si tudi osnovnošolci izposojajo na obeh oddelkih, a delež izposoje je večji na mladinskem oddelku. Predšolski otroci si izposojajo v glavnem v okviru skupine, ki je njim tudi namenjena, tj. C-stopnja, srednješolci pa večinoma na oddelku za odrasle. Delež skupnega izposojenega gradiva za ustanove je sorazmerno majhen in je največji pri izposoji gradiva C-stopnje v mladinskem oddelku.

4.3.2 Izposoja strokovnega gradiva

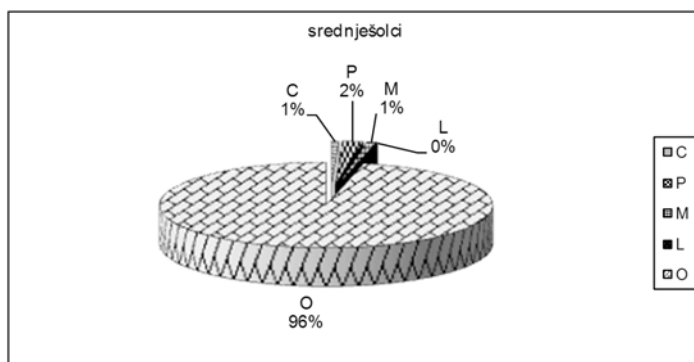
Člani knjižnice si 89 % strokovnega gradiva izposodijo na oddelku za odrasle, le 11 % pa na oddelku za otroke in mladino. Deleži izposojenega strokovnega gradiva pri posameznih skupinah uporabnikov so razvidni na slikah 6 - 10.

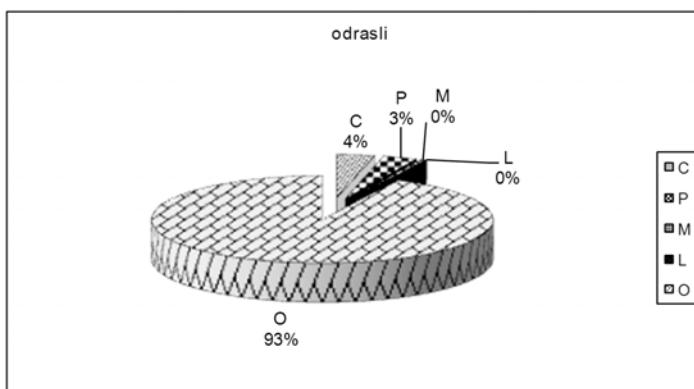
Slika 6: Izposoja strokovnega gradiva – predšolski otroci

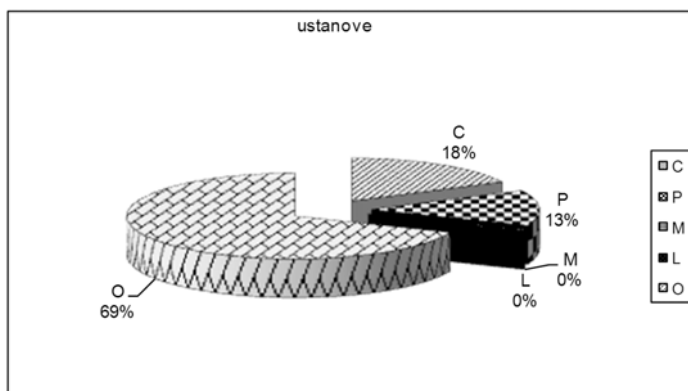
Slika 7: Izposoja strokovnega gradiva – osnovnošolci

Slika 8: Izposoja strokovnega gradiva – srednješolci

Slika 9: Izposoja strokovnega gradiva – odrasli

Slika 10: Izposoja strokovnega gradiva - ustanove

Odrasli si izposojajo gradivo na obeh oddelkih; največ gradiva pridobijo na oddelku za odrasle, a tudi v okviru C in P-stopnje je delež izposojenega gradiva velik v primerjavi z drugimi skupinami uporabnikov. Predšolski otroci si večino gradiva izposodijo na C-stopnji, osnovnošolci si izposojajo na mladinskem oddelku, a več strokovnega gradiva si izposodijo na oddelku za odrasle, kjer si večino gradiva izposojajo tudi srednješolci. Ustanove imajo sorazmerno velik delež izposoje na mladinskem oddelku, na C in P-stopnji, kar je običajno povezano z njihovo dejavnostjo (vrtci, osnovne šole), a večino strokovnega gradiva si izposodijo na oddelku za odrasle.

4.4 Rezultati

Rezultatov raziskave o uporabi knjižničnega gradiva glede na namembnost oz. oddelke in posamezne skupine uporabnikov v Knjižnici Bežigrad v letu 2007 so pokazali naslednje stanje:

- Predšolski otroci so najbolj enotna skupina glede uporabe oddelka za otroke in mladino, saj si 96 % vsega gradiva izposodijo na mladinskem oddelku; pri leposlovju 92 %, pri strokovnem gradivu pa 81 %.
- Osnovnošolci si večino gradiva, tj. 72 %, izposodijo na oddelku za otroke in mladino, a skupen delež izposojenega gradiva na oddelku za odrasle je vseeno sorazmerno velik – 28 %. V njim namenjenem oddelku si izposodijo večino leposlovja, 78 %, a pri strokovnem gradivu si več kot polovico gradiva, 63 %, izposodijo na oddelku za odrasle.
- Srednješolci si 84 % gradiva izposodijo na oddelku za odrasle: 77 % leposlovnega in 96 % strokovnega gradiva. Delež izposojenega strokovnega

gradiva na mladinskem oddelku je izredno majhen – 4 %, delež leposlovja pa je 23 %, pri čemer je največ gradiva iz M-stopnje.

- Odrasli si izposojajo v glavnem na oddelku za odrasle – 80 %; od tega si 71 % leposlovja izposodijo na oddelku za odrasle in 29 % na mladinskem oddelku, strokovno gradivo pa si v veliki večini izposodijo na oddelku za odrasle – 93 %. Pri izposoji leposlovja v skupini odraslih pride do izraza »družinska« značilnost te skupine, kjer si starši kot člani knjižnice izposojajo tudi za otroke.
- Zunanje ustanove so pretežno s področja varstva otrok in izobraževanja, zato si več kot polovico gradiva, tj. 58 %, izposodijo na mladinskem oddelku za potrebe učnega in vzgojnega procesa; v okviru leposlovja je delež na oddelku za otroke in mladino 57 %, medtem ko je pri strokovnem gradivu izposoja večja na oddelku za odrasle – 69 %, med posameznimi stopnjami na mladinskem oddelku pa ima največji delež C-stopnja.

5 Zaključne ugotovitve

Uporabniki splošne knjižnice prihajajo iz vseh starostnih obdobij, zato je knjižnica pred zahtevno nalogo, da oblikuje tako ureditev in postavitev gradiva, ki bo zadostila različnim in razpršenim interesom uporabnikov. Knjižnica Bežigrad pri postavitvi zbirke upošteva aktualna priporočila in standarde za splošne knjižnice.

V raziskavi smo preučevali dejansko izposajo knjižničnega gradiva s strani uporabnikov. Pri tem smo izhajali iz predpostavke, da naj bi si posamezne skupine uporabnikov več kot 50 % gradiva izposodile na oddelkih in v starostnih stopnjah (C, P, M, O), ki so jim namenjene. Za kritični spremenljivki smo določili namembnost gradiva na eni strani in skupine uporabnikov na drugi strani ter ugotavljali uporabo knjižnične zbirke na oddelku za otroke in mladino ter na oddelku za odrasle posebej pri izposoji leposlovnega in posebej strokovnega gradiva.

Primerjava med posameznimi skupinami uporabnikov in postavitvijo knjižnične zbirke je pokazala, da namembnost, ki temelji na starostnih skupinah, ni istovetna z dejanskimi skupinami uporabnikov, ki si gradivo v posameznih starostnih skupinah in oddelkih tudi izposojajo. Pri postavitvi iz konteksta izstopa skupina L – ljudsko slovstvo, ki je namenjena vsem, ki obiskujejo mladinski oddelek.

Podatki so pokazali, da je najbolj enotna skupina predšolskih otrok, ki si izposoja v glavnem na mladinskem oddelku. Osnovnošolci že presegajo mladinski oddelek in si strokovno gradivo iščejo na oddelku za odrasle, srednješolci pa so skupina, ki pridobi večino gradiva na oddelku za odrasle, vendar še vedno obiskujejo tudi mladinski oddelek. Pri leposlovju si več kot polovico gradiva izberejo na mladinskem oddelku predšolski otroci, osnovnošolci in ustanove, srednješolci

in odrasli pa na oddelku za odrasle. Pri strokovnem gradivu pa si le predšolski otroci izposodijo več kot polovico gradiva na mladinskem oddelku, medtem ko si osnovnošolci, srednješolci, odrasli in ustanove večino gradiva izbirajo na oddelku za odrasle.

Prehajanje z oddelka na oddelek zaradi informacijskih potreb lahko razumemo tudi kot postopno osvajanje informacijskih možnosti, ki jih nudi splošna knjižnica. V predšolskem obdobju se mladi uporabniki šele navajajo na uporabo knjižnice, osnovnošolci se postopoma seznanjajo z informacijskimi možnostmi splošne knjižnice in glede na potrebe najprej na strokovnem področju napredujejo v oddelek za odrasle, kjer si izposodijo že več kot polovico strokovnega gradiva; srednješolci svoje informacijske potrebe izpolnijo večinoma na oddelku za odrasle, vendar zaradi izposoje leposlovja, ki je namenjeno mladostnikom kot specifični ciljni skupini, še vedno obiskujejo tudi oddelek za otroke in mladino. Odrasli si večinski delež gradiva izposodijo v oddelku za odrasle. Razlike med posameznimi kategorijami odraslih so povezane z družbeno vlogo, ki jo imajo člani v odnosu do otrok. T. i. družinsko obiskovanje knjižnice, tj. izposoja za različna starostna obdobja, je najbolj vidna pri uporabnikih v aktivni dobi (različne oblike zaposlenih, nezaposleni, gospodinjje). Pri ostalih kategorijah odraslih (študenti, upokojenci, častni člani) se je pokazalo, da si veliko večino gradiva izposodijo na oddelku za odrasle.

Prehajanje z oddelka na oddelek je prisotno pri vseh kategorijah oz. skupinah uporabnikov in je povezano tako s potrebami kot tudi z informacijskim razvojem posameznega člana knjižnice.

Navedeni viri

1. Borko, T., Zabukovec, V. in Južnič, P. (2006). Pričakovanja uporabnikov o storitvah splošne knjižnice. *Knjižnica*, 50 (4), 93–105.
2. Hainz, D., Kernel, I. (1996). Knjižnica Otona Župančiča in njeni uporabniki. *Knjižnica*, 40 (3–4), 261–276.
3. Kobal, M. (2008). *Knjižnica Bežigrad: letno poročilo za leto 2007*. Ljubljana: Knjižnica Bežigrad.
4. Losee, R. M. (1993). The relative shelf location of circulated books: a study of classification, users, and browsing. *Library Resources and Technical Services*, 37 (2), 197–209.
5. Novljan, S. (2007). *Splošne knjižnice: poročilo za leto 2006*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic.

6. Pinter, A. (2002). Knjižnice kot dejavnik oblikovanja javnosti: pogled sodobnih teorij. *Knjižnica*, 46 (4), 25–42.
7. Pinter, A. (2004). Od zadovoljnega k uspešnemu uporabniku knjižnic: konceptualni in metodološki elementi raziskovanja uporabnikov. *Knjižnica*, 48 (3), 33–58.
8. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. (2003). *Uradni list RS*, št. 73.
9. Slokar, R. (1996). Uporabnikovo vrednotenje splošnih knjižnic. *Knjižnica*, 40 (3–4), 211–220.
10. *Standardi za splošne knjižnice: za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015*. (2005). Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.
11. *Statistični podatki za l. 2007 za Knjižnico Bežigrad*. (2008). Ljubljana: Knjižnica Bežigrad.
12. Žaucer, M. (1996). Ali se knjižničarji dovolj potrudimo za svoje uporabnike? *Knjižnica*, 40 (3–4), 17–25.
13. Žaucer, M., Fabjan, U. (1998). Meritve uspešnosti knjižnic in študij bibliotekarstva. *Knjižnica*, 42 (4), 105–125.

Mag. Marija Kobal, bibliotekarka, je zaposlena v Mestni knjižnici Ljubljana.
Naslov: Pšatnik 13, 1211 Ljubljana Šmartno
Naslov elektronske pošte: marija.kobal@gmail.com